

Književni prikaz povijesti djetinjstva i djevojaštva u drugoj polovici 19. stoljeća: primjer Jagode Truhelke

Kovačević, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:580581>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-10-27**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

Marta Kovačević

**KNJIŽEVNI PRIKAZ POVIJESTI
DJETINJSTVA I DJEVOJAŠTVA U
DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA:
PRIMJER JAGODE TRUHELKE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

MARTA KOVAČEVIĆ

**KNJIŽEVNI PRIKAZ POVIJESTI
DJETINJSTVA I DJEVOJAŠTVA U
DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA:
PRIMJER JAGODE TRUHELKE**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Književno određenje trilogije/tetralogije <i>Zlatni danci</i>	5
3. Jagoda Truhelka	8
4. Građansko društvo druge polovice 19. st.	11
4.1. Položaj djevojčice	13
4.2. Položaj djevojke	19
5. Truhelkina poruka djevojčicama i djevojkama u djelima <i>Zlatni danci</i> i <i>Crni i bijeli dani</i> ..	23
6. Zaključak.....	26
7. Bibliografija	27

1. Uvod

Djelo protkano elementima autobiografije poput *Zlatnih danaka*¹ pobuđuje pitanja o autentičnosti opisanog ambijenta koji prožima život građanske klase druge polovice 19. st. Bilo da Truhelkina djela čitamo kao zbirke pripovijetki, bilo kao romane koji kronološki prate odrastanje, doživjet ćemo da je svijet tih romana u mnogo čemu drugačiji od današnjeg svijeta, a istovremeno blizak i pristupačan zbog lakoće kojom ga autorica prenosi čitatelju. U ovom će se radu na temelju romana *Zlatni danci* te *Crni i bijeli dani* istraživati odrastanje u 60-im i 70-im godinama 19. stoljeća u hrvatskim krajevima. Zanimat će nas društveni odnosi s naglaskom na položaj djevojčice i djevojke u građanskom staležu – vrijednosni sustav, pravila ponašanja, prava i dužnosti.

Djetinjstvo i mladenaštvo životna su razdoblja koja možda najviše formiraju osobu. Kada želimo nekog dublje upoznati zanima nas što je osobu učinilo takvom kakva jest, njezin vanjski i unutarnji razvoj. Tako je i s društvenim odnosima. Ovaj rad ide u smjeru rasvjetljavanja nekih područja društvenog života u prošlosti kako bi pridonio razumijevanju položaja i uloge njegovih „pasivnih“ članova – žena, djece i adolescenata. Glavni nam je fokus žensko odrastanje u prošlosti. Tema je relevantna jer progovara o pitanju koje danas interesira brojne humanističke znanosti – položaju žena u prošlosti. Autobiografska književnost o tome može pružiti određena saznanja ili barem produbiti naš interes.

No pritom ne želimo zanemariti književnu komponentu ove teme. Književnost se, makar i autobiografska, nužno odmiče od stvarnosti, osobito ako je tendenciozna, što je ovdje slučaj. Truhelka opisuje djetinjstvo kao idilično razdoblje života, ne toliko zbog okolnosti, koliko zbog dječje percepcije pune mašte, osjećajnosti i igre. Želimo se pozabaviti pitanjima što to proizvodi svojevrsnu katarzu pri čitanju priča te kako se ostvaruje da čitatelj proživi iskustva Anice, Ćire i Dragoša kao vlastita. Zanima nas

¹ Ovdje se misli na djelo *Zlatni danci* u širem smislu, koje je, ustvari, tetralogija ili trilogija (ovisno o izdanjima). Prvi je roman u tom ciklusu *Zlatni danci*, a posljednji *Crni i bijeli dani*. U ovom radu koristit ćemo naslov u širem smislu u poglavljima pod brojevima 2, 3 i 4. U ostalim poglavljima ili potpoglavljima pod tim naslovom podrazumijevamo isključivo prvi dio književnog ciklusa.

poruka djela, posebno s obzirom na žensko čitateljstvo, te možemo li ju u nekom smislu smatrati još uvijek aktualnom.

Najprije ćemo predstaviti djela u kontekstu žanra dječje književnosti i autoričina opusa. Zatim ćemo se osvrnuti na lik i djelo Jagode Truhelke te naročito na njezine stavove i pedagoški rad. Potom slijedi usporedba Truhelkinih književno oblikovanih sjećanja s povijesnim istraživanjem Iskre Iveljić o životnom stilu građanske klase u drugoj polovici 19. st. Nakon te usporedbe bit će riječ o percepciji djevojke u vrijeme Truhelkina odrastanja, ali i u vrijeme objavljivanja romana *Zlatni danci* i *Crni i bijeli dani* te u današnje vrijeme. Promotrit ćemo kako su čvrste postavke, smatrane prirodnima i logičnima, podlegle radikalnoj promjeni. Na kraju ćemo sve povezati i donijeti zaključak o djetinjstvu i djevojaštvu kao književnim motivima i vremenski uvjetovanim pojmovima.

2. Književno određenje trilogije/tetralogije *Zlatni danci*

Pri pokušajima vrstovnog određenja *Zlatnih danaka* nailazimo na različita tumačenja. Naime, djela su komponirana kao zbirke samodostatnih pripovjedaka, a fabularno se promatraju kao romani. Poglavlja mjestimično djeluju kronološki poredano, ali često se primjećuje razbijenost toka fabule, koja se ne tumači niti naglašava. Asocijativnost i nostalgичnost glavni su pokretači pripovijedanja. (Zima 2011: 52) Crnković primjerice piše o Truhelkinjoj „nesposobnost[i] da gradi roman, odnosno sposobnost[i] da gradi pripovijetku“ (Crnković 1997: 273). Hranjec djelo naziva „poetiziranom autobiografijom“, Crnković i Težak „obiteljskim romanom“, a Detoni-Dujmić „pripovijestima“, odnosno „dječjom prozom“. (Zima 2011: 48 – 49) Zima smatra da bi najtočnije vrstovno određenje ovog djela bilo pojam „složeni roman“ prema definiciji autorica Dunn i Morris. Takav roman sastoji se od autonomnih pripovijetki koje su povezane u šire djelo, tj. roman. Povezuju ih protagonisti, ambijent i pripovijedni obrasci. (Zima 2011: 49 – 51)

Crnković kao glavne karakteristike dječjeg romana navodi „tematsk[u] posvećenost teksta djetinjstvu i odabir djeteta kao glavnog junaka fabule.“ (Crnković

prema Zima 2011: 13) Majhut pak sužava pojam. Smatra da se dječjim romanom treba definirati djelo koje upućenost teksta djeci naglašava formalnom posvetom ili drugom jasno izrečenom opaskom. (Zima 2011: 16) U slučaju romana *Zlatni danci* te *Crni i bijeli dani* u izdanjima iz 1942. i 1944. na prvim stranicama pronalazimo oznake „NIZ a i b.“, odnosno „NIZ b“ uz objašnjenje:

Niz a. namijenjen je djeci do 11 – 12 godina.

Niz b. namijenjen je mladeži do 15 – 16 godina. (Truhelka 1942: 4)

U dječjoj književnosti susreću se dvije osnovne predodžbe o djetetu koje se mogu predočiti pomoću Jenksove teorije o društvenom konstruiranju tog pojma. Prema engleskom sociologu Jenksu zapadna civilizacija promatra dijete kao „apolonsko“ ili „dionizijsko“. (Zima 2011: 17) „Apolonsko“ je dijete „nevino, anđeosko, neokrznuto pogubnim utjecajem društva, blisko prirodi, fantastici i intuitivnom.“ (Zima 2011: 17) Ono je dobro samo po sebi, štoviše, bolje od odraslih kojima je društveno prilagođavanje oduzelo istinsku dobrotu i vrijednost. Suprotan je koncept o „dionizijskom“ djetetu, bez urođenog identiteta, posve podložnom vanjskim utjecajima te nesposobnom prepoznati zlo i oduprijeti mu se. Bez zaštite i ispravnog vodstva odraslih, njegovi su postupci negativni i pogubni. U svakom je smislu podređeno odraslima. (Zima 2011: 17) Te suprotstavljene koncepcije isprepliću se i ostvaruju na različite načine i u razvoju hrvatske dječje književnosti.

Prema Ziminu istraživanju, u vremenskom periodu od kraja 19. st. do kraja 20. stoljeća možemo promatrati kako se mijenja dječji lik u hrvatskom dječjem romanu usporedno s promjenama društvene percepcije o djetetu. Jagoda Truhelka prema toj periodizaciji zahvaća dva razdoblja – razdoblje dječjeg romana u 19. st. kojem pripada *Tugomila* te razdoblje prvih desetljeća 20. st. u koje su svrstani *Zlatni danci*.

Tugomila (1894.), Truhelkin prvijenac, dječji je roman izrazite didaktičnosti. Karakteriziraju ga tipični elementi romana o siročetu – „lik siročeta, odrastanje bez roditelja, [...] skrbnik koji pruža emocionalni i intelektualni oslonac i potporu, naglašavanje osobitog napora i odricanja potrebnih da bi se postigao uspjeh [...], instance koja je preprjeka što je treba svladati [...] i percipiranje djetinjstva isključivo kao razdoblja pripreme za 'pravi život'“. (Zima 2011: 26 – 27) Međutim, poruka je kontradiktorna. Iako

se promiču ljudske i kršćanske vrijednosti (poput altruizma, skromnosti, požrtvornosti), glavna junakinja koja je utjelovljenje poželjnih osobina upravo zbog njih tragično završava – mlada umire krivnjom negativne društvene okoline. Iz perspektive žanrovske odrednice ovog djela, znakovito je da se razdoblje djetinjstva glavne junakinje u fabuli preskače. Čitatelj ju upoznaje kada dolazi u sirotište, a u sljedećoj je epizodi već dvanaestogodišnja „gospojica“. Kasnije u djelu djetinjstvo je uvijek promatrano iz perspektive odraslih. (Zima 2011: 27– 29) Možemo zaključiti da je u ovom djelu prisutna dionizijska slika o djetetu. „U Tugomili nalazimo slabo uvjerljivu temu nesretnog djeteta, knjiške dickensovske slike, kumičićevsko opisivanje, lošu jeku poznate Šenoine učiteljice, zanemarene detalje, naivne dijaloge i svudašnju didaktičnost – a sve će to Jagoda Truhelka prevladati i odbaciti u svojim najboljim pripovijetkama.“ (Crnković 1997: 273)

Poimanje djeteta u *Zlatnim dancima* posve je drugačije. Iako je i u ovom djelu prisutna didaktičnost, ne može se posumnjati da su dječji likovi u centru zbivanja te da se na vjernom ocrtavanju njih i njihove okoline gradi fabula organizirana u epizode. Naglasak je na obiteljskim doživljajima, no u ponekim epizodama prate se akcije protagonista, a nerijetko i usputnih likova, koje se odmiču od obiteljskog ozračja i daju širu sliku onodobnog Osijeka i društva. Radnja prati prvenstveno djecu; Anicu, Ćiru i Dragoša, a zatim i njihove roditelje, kućnu pomoćnicu Kristinu, kumu, bliske osobe, prijatelje, kao i usputne poznanike iz svakodnevnog života. Pripovijeda se o dječjim igrama, nestašlucima, spoznajama, navikama, odnosima, dužnostima – jednom riječju o odrastanju i svemu onome što ga okružuje. U mnogočemu je prepoznatljiva autobiografičnost teksta, tim više što likovi braće nose ista imena kao i stvarna autoričina braća, dok je liku djevojčice koji bi trebao predstavljati samu autoricu promijenjeno ime. Autorica ne krije da je doista riječ o vlastitim uspomenuama iz djetinjstva te da ju na pisanje motivira nostalgija. „Kad se zamisliš u prošle dane i tu i tamo, u najbližem krugu, uza zimsku peć, razigrana uspomenuama malo se pomalo razpričaš, to, o da, to niti je neprilično ni teško.“ (Truhelka 1944: 343) Dječji lik u *Zlatnim dancima* više nipošto nije dionizijsko dijete (kao u *Tugomili*), niti je dječja perspektiva manje važna od perspektive odraslih. Djeca su uvjerljivo okarakterizirana. „Anica, sanjalica, a otvorenih očiju za stvarni svijet, buntovnik, pričalica i zanesenjak topla srca; Ćiro, mlađi brat, budući učenjak, koji sa svake priče skida koprenu i svakoj pojavi želi otkriti zbiljske uzroke;

naivni brbljavac, izjelica velikih očiju a mala želuca, poduzetni hvalisavac najmlađi brat Dragoš.“ (Crnković 1997: 274) No djeca *Zlatnih danaka* nisu ni neka idealna, apolonska djeca. Ona su dobra, ali nestašna, svadljiva i pomirljiva, podrugljiva i empatična, prkosna, ali i puna poštovanja prema autoritetu. „Ona su vezana za obitelj i svijet odraslih, a ipak reagiraju i vladaju se kao djeca, nisu lutke ni sredstvo za izricanje pedagoških načela.“ (Hranjec prema Zima 2011: 48)

3. Jagoda Truhelka

Jagoda Truhelka rođena je 1864. u Osijeku, kao prvo dijete češkog učitelja Antuna Truhelke i mađarske Njemice Marije. Iako oboje dosljenici, njegovali su snažan hrvatski patriotizam u odgoju i svakodnevicu te su Jagodi od najranijeg djetinjstva usadili ljubav prema domovini i hrvatskom narodu kao životni ideal. Imala je dvojicu mlađe braće o kojima štošta doznajemo iz njezinih književnih djela, a koji su i sami postali poznati u svojim zanimanjima. Njezino prvo obrazovanje vrši učiteljica Magdalena Šreplova, također podrijetlom Čehinja, koja će joj kroz život biti uzor i podrška. Truhelka je u djetinjstvu boležljiva, ali uporna te uspješno završava prvi stupanj obrazovanja u Osijeku. (Truhelka 1944: 343 – 348) „Tako ću ja onda svršiti tri razreda te škole uz nešto preudešenu nastavnu osnovu prema onoj realnih gimnazija i kao prva Osječkinja otvoriti put i drugim djevojčicama u osječku gimnaziju.“ (Truhelka 1944: 348) Godine 1878. otac joj se nesretnim slučajem utapa u Dravi što u Jagodinu odrastanju čini životnu prekretnicu i završetak djetinjstva. Taj veliki rez dodatno je naglašen selidbom u Zagreb. (Truhelka 1944: 349) „Preostalo nam je samo, da se čitava obitelj preseli u Zagreb, gdje je bilo prilike za daljnju nauku za sve troje nas djece, a glavno, ostat ćemo svi zajedno.“ (Truhelka 1944: 349) U Zagrebu najprije polazi osmi razred više djevojačke škole, a zatim preparandiju.² Oduševljava se bogatim kulturnim životom grada, polazi koncerte i kazališne predstave, zanosi se umjetnošću (napose domoljubnom) te upoznaje i neke znamenite ličnosti (npr. Mariju Jambrišak koja joj je bila učiteljica). Nakon trogodišnje

² Preparandijom se nazivala škola za učitelje/ učiteljice. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50181>, 11. 8. 2019.)

preparandije poslana je ponovno u Osijek kako bi stekla iskustvo u učiteljskom zvanju. Boravila je i službovala u Gospiću, Zagrebu, Banjoj Luci (gdje je bila ravnateljica) i Sarajevu (kao nastavnica u preparandiji). (Truhelka 1944: 350 – 372) „Svagdje se boravilo najmanje sedam pa i više godina, radilo, stvaralo, doživljavalo i učilo! Svagdje se ostavljao dio života, a odsvakuda ponielo i za sebe nešto: iskustvo u zvanju i životu, osjećaj izvršene dužnosti i uspomene o ljudima i krajevima, među kojima se živjelo.“ (Truhelka 1944: 343) Bila je istinski predana radu s djecom te je veliku pažnju posvećivala umjetničkom, glazbenom i književnom obrazovanju. Trudila se prenijeti im nacionalni osjećaj, iako to prilike nisu uvijek dopuštale. (Truhelka 1944: 356 – 374) Za svoje „književnikovanje“ tvrdi da nastaje spontano te da se nikad nije smatrala književnicom. U djetinjstvu je pisala stihove koje bi kasnije redovito palila, a prozu započinje pisati krataci „dosadne i dešperantne“ zimske večeri za boravka u Lici. U pedagoškom glasilu „Napredak“ izlaze joj prvi članci: *Što da čitaju naše mlade djevojke* te *O obuci u materinjem jeziku*. Ohrabrena tim uspjehom počinje pisati priče u nastavcima za list „Pobratim“, a kasnije „Vienac“, „Nadu“, „Domaće ognjište“ i „Obitelj“. Dio njezina opusa čine povijesni roman *Vojača*, novela iz ličkog života *Ika*, zbirka *U carstvu duše* te knjige za djecu i mladež *Tugomila*, *Naša djeca*, *Zlatni danci*, *Palčićev kraljevski let* i *druge priče o životinjama* te *Zlatko*, roman o dječaku. (Truhelka 1944: 374 – 376)

Umire u Zagrebu 1957. godine.
(<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62535>, 12. 8. 2019.)

„Bila je jedna od prvih žena u Hrvatskoj koje su se zalagale za obrazovanje djevojaka te ukidanje razlike u obrazovanju djevojaka i mladića.“ (Vrebić 2014: 4) Od rane dobi karakterizira ju želja za učenjem i ljubav prema obrazovanju, za što su velikim dijelom zaslužni njezin otac i učiteljica. Veliku ulogu u njezinom osobnom formiranju imala je religija. Bila je aktivna i marljiva osoba, idealistički usmjerena i nepokolebljiva u svojim stavovima. U javnom djelovanju promicala je veće obrazovne mogućnosti za žene, zaštitu ženskih prava te pomoć siromašnima. (Vrebić 2014: 4 – 6)

Iz Truhelkinih teorijskih, ali i beletrističnih radova, iščitavamo stavove kojima se vodila u odgoju djevojčica i djevojaka. Pitanje ženske literature smatra iznimno važnim. Prije svega želi da djevojke čitaju djela na hrvatskom jeziku kako bi se razvijale u duhu domoljublja i nacionalne svijesti. (Vrebić 2014: 6) No i u sadržaju djevojačkog štiva vidi potrebu da se vrši roditeljska (ponajviše majčina) i/ili profesorska kontrola, tj. da se

djevojke klone romana u kojima se „odviše ističu i rišu čuvstva, koja samo raznježuju ćud djevojinu, a razumu ne podaju dovoljno hrane, da bude protutežom, koja ima zapriječiti, da se srce djevojke ne opaja sentimentalnošću, kao što se želudac kvari preslatkim jelom.“ (Truhelka prema Zima 2013: 379) Nadalje, Truhelka savjetuje da se literatura bira u skladu s djevojinom zrelošću. Preporuča da se djevojkama uz zabavno štivo nude životopisi svetaca ili drugih uzora. U svojim književnim djelima sklona je postavljanju antagonističkog odnosa između glavne junakinje (nositeljice uzornih osobina) i drugog ženskog lika (često njezine prijateljice). Negativno okarakterizirana junakinja bit će površna, lijena i razmažena; stvorit će kontrast koji ističe poželjne osobine glavne junakinje – požrtvovnost, marljivost, skromnost. Iako se Truhelka, kako smo naveli, zalagala za jednake mogućnosti u obrazovanju mladića i djevojaka, zanimljivo je da se u njezinim djelima sretan završetak vrlo često ostvaruje u obliku braka i protagonističnog napuštanja karijere. (Zima 2013: 378 – 385) Dakle, Truhelkinu odgojnu misao možemo povezati s onim što Zima naziva „javnim likom adolescentice“ druge polovice 19. stoljeća. „Adolescentica pred majkom nema tajni, a ljubavni osjećaji rezervirani su samo za budućega muža, s kojim se susreće u strogo kontroliranim uvjetima i kojega osvaja svojim krasnim osobinama: radišna je, pobožna, domoljupka i kloni se besposlice. Poslušna je, odana i zahvalna kćerka i neprestano je svjesna svoje društvene pozicije, ograničenja i sudbine. Njezin je društveni život ograničen na privatne prostore, i u njima se također odvija prema strogim pravilima, a javni su prostori dostupni samo u društvu odraslih.“ (Zima 2013: 388)

U sljedećem poglavlju pažljivije ćemo promotriti sliku građanskog društva druge polovice 19. st. prema istraživanju Iskre Iveljić, potražiti u njoj djevojinu i djevojku pa se osvrnuti na *Zlatne dance* i *Crne i bijele dane* u potrazi za elementima koji rasvjetljavaju njezin položaj.

4. Građansko društvo druge polovice 19. st.

U djelu *Očevi i sinovi* autorica se bavi tzv. zagrebačkom privrednom elitom u drugoj polovici 19. st. Društvo je to koje određuje poduzetništvo kao „stanje duha“, a čine ga uglavnom bogati privrednici (trgovci, industrijalci, bankari i sl.) koji su materijalno i društveno profitirali uslijed političkih i tehnoloških promjena sredinom 19. st.³ (Iveljić 2007: 13 – 14) S druge strane, u Truhelkinim djelima *Zlatni danci* te *Crni i bijeli dani* pratimo naglašeno domoljubnu i katoličku obitelj osječkog učitelja. To, doduše, nije obitelj poduzetnika kakvima se bavi Iveljić, ali njihovu svakodnevicu i životni stil možemo povezati s Truhelkinim književnim prikazom na temelju materijalne osiguranosti i društvenog priznanja – osnovnim obilježjima prema kojima se neka obitelj svrstava u više građanstvo. Pod društvenim priznanjem podrazumijevamo potrebu da se u određenoj sredini održava uzorna slika o sebi što se, primjerice, odražava u stilu odijevanja, stambenom uređenju, obrazovanju djece, odgoju, salonskim druženjima i sl.

U obitelji *Zlatnih danaka* više se puta izražava roditeljska (tj. majčina) novčana zabrinutost, no jasno je da su uz osnovne potrebe zadovoljene i neke dodatne (glasovir, mnoštvo dječjih igračaka) te da se obitelj ne nalazi u egzistencijalnim problemima. Obitelj nije siromašna, ali joj je raskoš dalek, pa i negativno obilježen pojam zbog svijesti o materijalnoj prednosti u odnosu na mnoge sugrađane. Taj je stav blizak mentalitetu prve generacije zagrebačkih privrednika. „Većina privrednika je njegovala zamjetnu razinu građanskog komfora, ali ne prelazeći razinu prema razmetanju ili raskoši. Obitelji se nastojao osigurati udoban život i socijalni prestiž, sinovima dobra naobrazba i uključivanje u očev posao, kćerima temeljna naobrazba i materijalno i socijalno prihvatljiva udaja.“ (Iveljić 2007: 235)

Prema Iveljić, građanska klasa stanuje u udobnim domovima, u kojima su prostorije funkcionalno raspoređene na muške, ženske i dječje prostorije te prostorije za posluđu. Ponekad su „reprezentativne“ prostorije (saloni i blagavaonice) bile pažljivo i kvalitetno opremljene nauštrb „privatnih“ prostorija (za odmor, održavanje higijene, pripremu hrane) pa time i na štetu kvalitete života. (Iveljić 2007: 367 – 368) Žene su se trebale odijevati „čedno [i] smireno, [...] lijepo, ali ne i razmetljivo, naznačujući svoju

³ Ukidanje staleža, industrijska revolucija, propast sitnih obrtnika. (Iveljić 2007: 14)

ženstvenost modnim detaljima ili nakitom, ali s mjerom.“ (Iveljić 2007: 382) Muškarci se vanjštinom žele prikazati odgovornima i racionalnima, „ne [...] samo kao brižni obiteljski ljudi, [...] nego i kao pouzdani i čvrsti stupovi društva.“ (Iveljić 2007: 395) „Vladanje za stolom, vođenje konverzacije, pozdravljanje, ispraćanje gostiju, izbor odjeće, izgled posjetnica, odnos prema starijima, drugom spolu ili socijalno višim slojevima, sve je to bilo određeno društvenim normama koje su sinovi i kćeri dobrostojećih građanskih obitelji morali naučiti.“ (Iveljić 2007: 340) Bilo je važno primati goste i odlaziti u posjete, kao i posjećivati kazališta, Glazbene zavode i muzeje. Dokolica se provodila na raznim svečanostima i zabavama „od proštenja do maskenbala, izleta u prirodu i javnih događaja.“ (Iveljić 2007: 342)

Žene su smatrane fizički i mentalno slabijim bićima od muškaraca te je vrhovno žensko ostvarenje bilo uloga posvećene supruge, majke i domaćice. Dakako, to je bilo prevladavajuće mišljenje, ali ne i jedino, a treba uzeti u obzir i to da je druga polovica 19. st. razdoblje promjena u dva smjera u društvenoj percepciji žene. Odvajanje privatnog i javnog života stvorilo je pojam ženske „kućne uloge“, u kojoj je jedina, ali ne i beznačajna ženska društvena moć bila vladanje salonskim druženjima, tj. određivanje modela ponašanja i pravila socijalizacije. (Iveljić 2007: 278 – 292) S druge strane, poznati su primjeri žena koje se angažiraju u javnom životu, ponegdje s otporom, a nekad i bez njega. Uključuju se u preporod, kulturu i umjetnost. Zapošljavaju se najčešće kao učiteljice, ali također i u privredi, iako rijetko. Tekovine modernizacije polako mijenjaju i društveni položaj žena te „uoči rata ni trivijalnosti poput pušenja u javnosti i nošenja hlača, niti važne stvari poput karijere ili interesa za politiku, više nisu bile rezervirane samo za muškarce.“ (Iveljić 2007: 297)

Kao što smo naveli, druga polovica 19. st. razdoblje je kada u književnosti, napose bontonima, prema tome i u javnom mnijenju, dominira dionizijska slika o djetetu. S već spomenutim društvenim promjenama (odvajanje privatne i poslovne sfere, pojava slobodnog vremena i dokolice, građanski životni stil) mijenja se i odnos prema djetetu. Ono dobiva značajniju ulogu u obitelji; pridaje se sve veća pažnja djetetovu tjelesnom i duševnom razvoju, žele mu se pružiti najbolje obrazovne i ostale mogućnosti (socijalizacija s vršnjacima, mnoštvo igračaka, izleti u prirodu, kućni ljubimci, dadilje, guvernantne, glazbena obuka). Dijete postaje svojevrсни statusni simbol. Važan je njegov izgled, kao i ponašanje, maniri i obrazovanje jer sve to govori o roditeljima i sve to za

građansku klasu predstavlja budućnost obitelji i stečenog ugleda. (Iveljić 2007: 298 – 317) Spolno sazrijevanje i formiranje osobnog identiteta u doba adolescencije pod snažnim su društvenim nadzorom. Pritom postoje velike razlike u reguliranju djevojačkog i mladićkog ponašanja tijekom tog osjetljivog razdoblja. Mladićima se toleriralo stjecanje predbračnih seksualnih iskustava i tajno posjećivanje tzv. „bludilišta“, dok bi djevojke iz višeg društva stavljale na kocku ugled i najmanjim naznakama koketerije. Općenito se nastojalo što duže zadržati mlade u stanju ovisnosti o roditeljima te je sasvim uobičajeno bilo da obiteljski autoritet (u pravilu otac) ima ključnu riječ u životnim odlukama poput izbora bračnog partnera, zanimanja ili studija. (Iveljić 2007: 318 – 323) „Roditelji su svim mogućim sredstvima produljivali djetinjstvo. U građanskim obiteljima tajili su pred djecom ne samo sve što se tiče spolnog života, nego i sve što se ticalo financijske i ekonomske baze obitelji, a isto su tako tajili i sve političke teme.“ (Stein-Ehrlich prema Iveljić 2007: 323) Iveljić ne tumači uzroke opisanog društvenog odnosa prema djeci i adolescentima, već zaključuje da je „posrijedi bila dobrohotna namjera zaštite djece od pogubnih iskustava, što će nakon 1914. postati nemogućom misijom.“ (Iveljić 2007: 323)

Ono što nas u ovom radu prvenstveno zanima jest žensko odrastanje, a ono je specifično jer ga karakterizira dvostruka ograničenost: rodna i dobna. U građanskoj su klasi djevojčica i djevojka na dnu obiteljske hijerarhije; one podliježu pravilima za djecu i za žene. Doživljavaju li one takav društveni poredak kao nepravdu i koliko ih sputavaju nametnuta ograničenja?

4.1. Položaj djevojčice

„Tadašnji bonton listom postuliraju da djevojčice budu marljive, skromne, pobožne, ćudoredne, uredne, poslušne, sućutne, strpljive, čedne, posvećene svojoj budućoj ulozi majke i žene. Njima stoga ne treba puno naobrazbe.“ (Iveljić 2007: 309)

U djelima susrećemo nekoliko likova djevojčica, a glavna je Anica. Ona i njezina obitelj čine okosnicu djela te možemo primijetiti da je Aničina perspektiva u pripovijetkama najprisutnija. Anicu upoznajemo kao djevojčicu i pratimo njezino odrastanje do ranih tinejdžerskih godina. Aničin položaj u obitelji određuju činjenice da

je najstarije dijete i jedina djevojčica. Stoga je njezin odnos s roditeljima specifičan, kao i njezina prava i dužnosti. Anica je silno privržena obitelji. Roditelje voli i smatra nepogrešivima, trudi se biti maksimalno poslušna i dobra kći. Posebno joj je važno majčino priznanje, dok se ocem ponosi. S braćom ima tipičan bratsko-sestrinski odnos. Mnogo je svađe, nadmetanja, ljutnje i tuče, ali u trenucima bolesti i opasnosti shvaćaju koliko se vole i spremni su podnijeti svaku žrtvu za brata ili sestru. Anicu u tim trenucima naročito obuzimaju osjećaji kajanja i grižnje savijesti za prijašnje ponašanje. Aničin život još okružuju važne odrasle osobe poput bake, kume i učiteljice. Baka je ideal altruizma i svestranosti te pomoćnica u svakom problemu, kuma utjelovljenje ugodnih uspomena, a učiteljica velepoštovani životni uzor. U odnosu s prijateljicama karakterizacija Anice temelji se na usporedbi s njima. Tako je ona mirnija, povučenija i ozbiljnija od Melanke (koja je bogatija i razmaženija), ali naspram Milice (siromašnije djevojčice koja živi u težim uvjetima i na kraju *Zlatnih danaka* umire od sušice) ona je brbljivija, maštovitija, živahnija, a time i nemarnija i neodgovornija. Dvije prijateljice predstavljene su kao antagonizam unutar glavne junakinje. Anica izvanjski više teži površnoj i zabavnoj Melanki, raskoši koja ju okružuje te njezinom olakom i egocentričnom pogledu na svijet, no Milica privlači dubinu Aničine duše, tim više što joj je majka spominje kao uzor. Milica posjeduje istinske ljudske kvalitete izgrađene pobožnošću i poslušnošću te zrelošću koja se stječe u teškoćama života. Može se reći da se Aničin unutarnji razvoj odvija u sukobu svjetova simbolički prikazanih u likovima tih dviju školskih prijateljica (čak i nakon Miličine smrti).

Aničino se djetinjstvo razlikuje od djetinjstva njezine braće. Zato što je najstarija, ali još više zato što je djevojčica, ona ne može provoditi dane isključivo u igri i razbirigi. Najčešće obaveze koje ima su pletenje i čuvanje braće te u ponekim epizodama pomaže u kuhinjskim poslovima i pospremanju. Ona na tu razliku između sebe i braće reagira otporom koji ne prelazi u bunt zbog prevelikog poštovanja prema roditeljima koji joj tu razliku nameću.

Na dvoru su braća, igraju se bez brige. Nikome ne pada na pamet da njima u ruke turi kakav posao; samo neka ona vazdan plete i to samo zato, jer je djevojka. Kad bi se ona još jednom rodila, najvoljela bi da je i ona dječak. (Truhelka 1942: 170)

Aničin unutarnji otpor redovito se preobražava nakon promišljanja te ona dragovoljno pristaje i potiče samu sebe na ulogu majčine pomoćnice i „desne ruke“ radije nego li na „besposličarenje“ i igru. Majčinu pohvalu i zadovoljstvo sobom doživljava kao veće zadovoljstvo, vrijedniju nagradu.

I Anici drago, što nije izvukla biljege, čisto ne može kazati kako joj je drago. Šta je njoj stalo i do Melankine bašče i do puste bezbrige i besposlenosti bratske, samo kad je onaj crveni barjak ostao na svome mjestu i mama s njom zadovoljna. (Truhelka 1942: 281)

Razlike u odrastanju muške i ženske djece očituju se i u igrama. Dok su Ćirine i Dragoševe igre živahne, raznolike, ponekad opasne i uglavnom na rubu ili preko ruba dozvoljenog (hajdučki pohod na susjedine jabuke, rekonstrukcija ratne eksplozije barutom, uništavanje sestrinog „lutčjeg gospodarstva“, potajno kupanje na otvorenoj Dravi i slično), igre Anice i njezinih prijateljica su igre s lutkama – funkcionalne i mirne. Čini nam se da djevojčicama u Truhelkinim pripovijetkama ne samo da nije dozvoljeno ono što zapravo ni dječacima nije, iako oni to svejedno čine, već da im takva vrsta zabave nije ni privlačna, ako i jest, eventualne ih kazne drže daleko od primisli na poduzimanje takvih pothvata. Izuzetak je Melanka koja je inače predstavljena kao pomalo buntovna i problematična djevojčica, koja ne krši norme ponašanja, ali negativno utječe jer ih ne prihvaća iznutra, već ju vodi samovolja.

– *A znaš i sama, da sam se više voljela igrati vojnika i hajduka s dječacima. [...] Ja sam uvijek više voljela dječaćke igre nego ove naše. Mnogo su veselije od naših. (Truhelka 1944: 307)*

Vrhunac djevojačke živahnosti su ples, ljetno kupanje na Dravi i zimsko klizanje. Igranje djevojčica inače se tolerira kao priprema za njihovu kasniju životnu ulogu, stjecanje majčinskih vještina. Te igre razvijaju dječju kreativnost i maštu, djevojčice za svoje lutke čak šivaju odjeću i izrađuju predmete, u čemu Anica pokazuje izniman talent. Zanimljivo je da se epizodno prikazana Višnja, Aničina seoska prijateljica, začuđuje činjenicom da se njezine gradske vršnjakinje uopće igraju lutkama.

Smiješno je to Višnji, kako se to gradski svijet bavi svakakvom besposlicom, ali se nije opirala igri. [...] Brzo se i Višnja nauči, kako se to treba igrati s lutkama. (Truhelka 1942: 296)

Školske obaveze u Aničinu životu imaju veliku ulogu te se ne može reći niti da ih ona niti roditelji smatraju sporednima. Je li to zato što je za Anicu „predodređeno“ (osobito nakon očeve smrti) da jednog dana bude učiteljica? Na neki je način Aničina fokusiranost na školovanje iznimna jer kao kći učitelja odrasta u obitelji koju obilježava posvećenost obrazovanju te svijest o potrebi da se uči i radi za narod. Tu ideju Anica već kao dijete zna izraziti, iako ne do kraja objasniti.

- *Ja bih željela najprije – reče Anica zaronivši u svoje tlapnje – željela bih, da propanu svi naši dušmani i da nam se prodiči naša domovina, da bude jaka i sretna [...] Tata veli, da i mi svi moramo jednom raditi za domovinu i za narod*
- *Ih, šta ćete vi raditi za narod – nasmije se opet Višnja. – Di bi gradski svit znao kopati i orati?*
- *Ne mislim ja da se kopa i ore – preuze živo Anica, – nego tako... raditi za narod. Ne znam ja to kazati pravo, ali to se već zna, da treba da se radi za narod... (Truhelka 1942: 315)*

U tom je smislu Aničin trud oko škole pozitivno vrednovan, doduše uz poneku opasku da je pretjeran.

- *Ne znam šta će to biti od naše Anice – govorila baka i poviše već puta potresajući zabrinuto glavom – To uči knjige, piše bezkrajne zadaće, kao da će biti najmanje pop ili advokat, a ne zna i ne umije, šta je za žensku glavu najglavnije i najpreče, ni kruha zamiesiti ni ručka zgotoviti. (Truhelka 1944: 229)*

U usporedbi s prijateljicama, Anica više uči, ali u usporedbi s braćom obrazovanje koje dobiva je površno.

„Tu je, bojim se, gospodin profesor P. bio suviše dobar sa mnom, kad bi kod izpitivanja govorio, da mu je dosta, ako o čemu imam makar samo mrvicu pojma. A to čini se, ne će biti dosta, jer se jako počeošao za uhom, kad mu je mama spominjala izpit. Onda je rekao, pa neka me Ćiro još dobro izpituje iz svega.“ (Truhelka 1944: 277)

Kako djevojčice onog vremena percipiraju sebe u društvenom kontekstu i koje mogućnosti im svijet pruža najbolje je prikazano u njihovu zajedničkom zamišljanju budućnosti u epizodi *Praznici*.

- *Ajde da svaka priča ono što sebi najviše želi. Hoćete li?*
- *Pa hajdemo! – pristane Dragica*
[...]
- *Ja bih htjela biti vrlo bogata, pa bih dala siromašnima, da ne moraju gladovati. Onda bih onim, što bi mi ostalo, htjela putovati u daleke krajeve, gdje ima lijepih mjesta, visokih gora, šuma i jezera. Osobito na more bih htjela, na široko more. Onda bih htjela mnogo znati i naučiti. Moj tata je rekao, da bih mogla učiti i za doktoricu, ali ja mislim, da je to vrlo teško. [...] Mama veli, da to dugo traje, dok se bude doktorica, treba mnoge škole učiti i onda još sveučilište! To sigurno nije lako, a osim toga treba za to i mnogo novaca. Zato mama kaže, da je bolje, ako učim za učiteljicu. Pa i to je lijepo. [...]*
- *Neka sada Dragica kaže, što ona sebi želi.*
- *O, ja to ni sama ne znam – prihvati Dragica – Ja o tome još nisam mislila. [...] Šta ja znam? Ja ne volim ići u školu, pa zato želim, da je se što prije riješim. Onda kad odrastem, dobit ću dugačke haljine, učiti ću kuhati, i onda će me mama odvesti na moj prvi ples. I, više ne znam ništa.*
- *A sada je reda na tebi, Milice – reče Anica*

Milica se zagledala sanjivo u daljinu i nakon kratke šutnje reče:

- *Ja bih htjela da sam živjela u vremenima, kad je bilo mučenika, pa da za volju dragoga Isusa trpim muke i najposlije da umrem. Onda bih bila svetica ili anđeo na nebesima. [...]*

Nato djevojke ostaše ponešto usupnute. Čudno im bilo, što to Milica govori. [...]

- *A sad još Višnja treba da kaže, što ona želi?*
- *A šta bih ja želila? Nemam ja šta da želim. Sve će to samo sobom doći. [...] Indi kad već hoćete. A ja ko i druge cure. Kad se podivojčim, poći ću u kolo, onda ću se udati, pa eto! (Truhelka 1942: 314 – 316)*

Vrlo je zanimljiv ovaj dijalog jer ukazuje ne samo na opcije koje djevojčica može očekivati od budućnosti, već i na djevojčičin stav prema onom što ju očekuje: svaka je od njih na neki način upućena na ono što ju očekuje, ali svaka od njih na to reagira drugačije. Anica ono što je čula od roditelja nadograđuje maštanjem i sanjarenjem, Dragica rezignirano i nerado gleda na budućnost te se jedino veseli prestanku škole, Milica se ne zadovoljava sanjarenjem o ovozemaljskom, već svoje čežnje prebacuje u život nakon smrti (te kao da najavljuje svoju skorašnju smrt), a Višnja je smirena i realna, već se osjeća stabilnom i sigurnom u svojoj budućoj ulozi seoske udavače i žene.

Građansko društvo pred djevojčicu stavlja jasno artikulirana očekivanja, ali u kojem cilju? Zašto je odgoj djevojčica naglašeniji od odgoja dječaka, koji zadržavaju obiteljsko prezime i „nastavljaju lozu“? Rekli bismo da je odgoj dječaka „obiteljska stvar“, dok je odgoj djevojčica od društvene važnosti. U odgoju djevojčica vidi se koliko su roditelji zainteresirani za očuvanje društvenog poretka ili, kako bi to Truhelka izrazila, koliko „rade za narod“. Za očuvanje društvene stabilnosti važnije je odgojiti ženu nego li muškarca, jer ženina majčinska i odgajateljska uloga ima trajniji učinak na društvo. Stoga dobro odgojena djevojčica mora rano upoznati stegu, obaveze i ograničenja više nego dječak. Da to nije samo stav građanskog, već i tradicionalnog seoskog društva pokazuje lik Višnje, za koju se čini da gotovo ni ne poznaje igru ili aktivnosti koje nemaju jasnu svrhu i na koje reagira podsmijehom i čuđenjem. No građansko je društvo dodalo još poneki zahtjev u odgoju djevojčica. Osim kršćanskih vrlina ona mora posjedovati i određenu uglađenost, profinjenost. Nije slučajno da je upravo Anica između braće odabrana da naslijedi pa i pretekne oca u glazbenoj naobrazbi. Djevojčica treba biti najreprezentativnije dijete. Uočavamo, dakle, da je nekim obiteljima istinski stalo do odgoja svojih kćeri, dok druge odgojne norme tek „odrađuju“ pa svojim kćerima ne usađuju (iz Truhelkine perspektive) najvažnije vrijednosti: domoljublje, požrtvornost i empatiju. Tako će Melanka reći:

- *Kako ću ja nešto ljubiti, šta ne znam i šta ne razumijem? [...] Ali naobraženi sviet govori ipak samo njemački. Otkuda da se ja ćutim Hrvaticom?*
[...]
- *To bi mi baš trebalo da trpim tuđu nepravdu! Bome ne ću. Tko mene vrijeđa, onoga ću i ja, a tko mene bije i ja ću njega.* (Truhelka 1944: 288 – 271)

Anica na dobna i rodna ograničenja reagira dvojako. Isprva ju obuzima prkos, zavist na braću, ljutnja i neprihvatanje, no kad se unutarnja buka stiša ona pristaje na poredak takav kakav jest. Štoviše, u njoj postoji neka „ženska samosvijest“ koja proizlazi iz divljenja majci i želje da joj bude slična. Anica se kao dijete bavi pitanjima o dobru i zlu, temeljima morala i vlastitim unutarnjim previranjima intenzivnije od braće (što zaključujemo iz toga da se u pričama o dječacima ne susreću slična samopropitivanja). U tome je ona upućenija u život, dok su joj neka druga znanja uskraćena, tj. ograničena jer je djevojčica.

- *Znate, kumo, ja mislim, da su dva glasa te dvie duše. I ja bih najvoljela slušati dobru dušu, pa sve mislim, da ona ima pravo. Jer tako bi govorila i mama i baka i moja učiteljica i svi. [...] Ah, Bože moj, često tako mislim, kako je vrlo teško živjeti i pravo činiti i šutjeti kad nama tko skrivi, a to nije nimalo lako. Je l' te, kumo? A ja bih tako rado htjela, da sam dobra, al kad ne da ona zla duša! Šta da sada radim?* (Truhelka 1944: 64 – 65)

4.2. Položaj djevojke

U Truhelkinim djelima nije jednoznačno određeno u kojem se periodu likovi prestaju smatrati djecom, a počinju smatrati adolescentima. U mnogim se pripovijetkama Anicu i njezine prijateljice naziva djevojkama, ali njihovo ponašanje još uvijek vidimo kao djetinje. Djetinjstvo i djevojaštvo se dodiruju i prožimaju te do samog kraja možemo govoriti o dječjoj perspektivi, jer je ona sačuvana u glavnim likovima bez obzira na vanjske promjene.

Anica nekoliko puta doživljava iskustva koja vidi kao dramatične i zastrašujuće udarce na nešto svoje drago i poznato, što joj sačinjava djetinjstvo. Prvo je to Miličina smrt koju će s vremenom prihvatiti jer neće odviše izmijeniti kolotečinu života, zatim očeva smrt koja donosi čitav niz promjena u obitelj i Anici grubo progovara o ozbiljnosti i brigama života. S time je povezano napuštanje i poklanjanje lutaka na majčinu inicijativu, naizgled banalno, ali za Anicu sudbonosno i znakovito. Posljednji je udarac

Melankina objava zaruka koja znači rastanak dviju prijateljica. Napuštanje rodnog grada pojačava dramatiku i nepovratno zatvara vrata jednog životnog razdoblja.

- *U Melanke se ovaj čas bori ostatak djeteta u njoj, što se odkida od svoga djetinjstva, a njezino djetinjstvo je utjelovljeno u Anici, koja je ipak znatno mlađa i još pravo diete...*
- *Da, da, no i Anici dolazi novi komad života kao i Melanki, i obje idu, doduše raznim putovima, u budućnost... (Truhelka 1944: 338)*

Kod Truhelke ne možemo računati na opis ili, uopće, spominjanje fizičkih promjena koje bi ukazale na adolescenciju. Najizričitiji opis djevojaštva odnosi se na Melanku. Melanka je malo starija od Anice, a karakterno vrlo različita. Usprkos njihovim razlikama, Anica je jako vezana uz nju te kao da propituje može li ju nekako „popraviti“, zadržati kao prijateljicu, unatoč njezinim manama. Melanka se, odrastajući, sve više otuđuje od Anice te nastoji odbaciti „djetinjarije“ i uklopiti se u svijet odraslih. Njezino bismo ponašanje danas objasnili pubertetom. No najzanimljivija nam je najava njezine udaje. Na odmoru s majkom u Varaždinskim toplicama upoznaje svoju buduću svekrvu, gospođu Strinović, koja se, po svemu sudeći, zbližila s Melankinom majkom kako bi proučila bi li joj Melanka bila podobna snaha.

„Najviše priča o svome sinu, on je sada u Beču i polaže izpit za odvjetnika i doktora, i onda je rekla, da se on mora odmah oženiti, jer je ona već stara i treba mlađa da vodi gospodarstvo. Ali nju je strah, kakovu će dobiti snahu, da ne bude kakva nacifrana lutka, koja neće raditi po kući. A njezin sin opet nikakvu drugu djevojku ne će, već dobru Hrvaticu.“ (Truhelka 1944: 283)

Melanka ne sluti uzroke prijateljevanja sa Strinovićkom te otvoreno pokazuje da ne odgovara njezinim ni sinovljevim kriterijima. Unatoč tome, gospođa Strinović i Melankina majka dogovaraju brak svoje djece te to naposljetku majka obznanjuje Melanki tražeći njezin pristanak:

- *Posadi mene mama pokraj sebe, uzme me za ruke, evo ovako, i kaže: „Melankice, ti si eto već odrasla djevojka...“ I onda stane. Ja se nasmijem i reknem: „Je li, mama, da jesam? I sada ćeš onu moju novu haljinu ipak skrojiti sasvim do zemlje,*

je li da hoćeš? “ A moja mama mene poljubi i kaže: „Hoću, srdce moje, ali ja tebi imam nešto drugo kazati.“ „Ja sam strašno radoznala, mamice, kaži brzo“, opet rekne ja. [...] Nato će moja mama strašno svečanim glasom: „A jesi li ti, Melanie – rekla je upravo tako: Melanie! – a jesi li ti već kadgod mislila, da bi se mogla i udati?“ [...] „Pa najposlije, jesam kojiput i na to već mislila. Zašto ne? Osobito, kad ste me svi karali, ti ili baka ili tata, onda sam ja odmah u sebi mislila: čekajte samo kad se jedanput udam, nitko mi više ne će smjeti prigovarati ni išta braniti i moći ću raditi, šta god je mene volja“

... Sad moja mama rekne: „No vidiš, sada ti se našla prilika, i samo treba da rekneš: „da“ i „hoću“, i svega će biti.“ [...] I moja mama počne nabrajati, kako ću zbilja biti svoja gospodarica, imat ću kočiju i živjeti na velikom imanju i moći ću putovati, kamo god hoću, i u Zagreb, i u Beč, i ako me volja, čak u Pariz. (Truhelka 1944: 312 – 313)

Melanka na ova obećanja, naravno, pristaje, a za identitet svog zaručnika ni ne sjeti se pitati, kao uostalom ni Anica kada joj Melanka ispriča veliki događaj. Zaručničke odnose tadašnjeg vremena Iveljić ovako tumači: „Djevojke nisu smjele biti same s muškarcem koji im nije bio u rodu, čak ni ako im je bio zaručnik, a nije bilo poželjno niti da same izlaze na ulicu. [...] U takvim uvjetima nije bilo lako ostvariti tjelesni kontakt s osobom suprotnog spola, a zapravo niti naći bračnog druga po vlastitom izboru.“ (Iveljić 2007: 320) Vlastiti izbor zaručnika ili ideja romantične ljubavi Melanki su, u ovom ključnom trenutku kad se dogovara njezina udaja, nemogući ili nevažni koncepti, a najvjerojatnije oboje. Dapače, njezin je pristanak samo formalnost koja se mora obaviti i to na način da se njezina naivnost i povjerenje prema majci iskoristi da se izmami potreban odgovor. Iz današnje perspektive za Melankinu bi se majku reklo da manipulira i riskira sreću svoje kćeri. No iz perspektive romana Melankina majka ne čini ništa neobično ni pogrešno; prepoznaje dobru priliku da uda svoju kćer i čini ono što može da to ostvari. Pritom i majka i Melanka u prvom planu vide što se brakom dobiva, a ne gledaju u braku prvenstveno odnos muža i žene. Ne uočavaju potencijalne nevolje zbog zapovjedničkog temperamenta buduće svekrve, ideoloških razlika dviju obitelji, niti zbog površnog poznavanja mladih i razlike u godinama. Ako majka i uočava neki od ovih potencijalnih problema, ne smatra ih dovoljnim razlozima da bi se ponuda odbila ili stavila na čekanje. Čini se da su podudarnost u socijalnom statusu i materijalna situiranost jedini kriteriji

Melankinih roditelja pri udaji svoje jedinice. Ova epizoda govori o poimanju braka više građanske klase, ali na neki način i o općenitoj površnosti Melankine obitelji, koja je ipak postavljena kao kontrast besprijetkornoj Aničinoj. Stoga je, za punu sliku Truhelkinog književnog prikaza djevojaštva, potrebno promotriti i Anicu, koja doduše u djelu ne ulazi u djevojačku fazu u punom smislu, ali doživljava naznake promjene.

Kod Anice pratimo psihičko sazrijevanje. Stječemo dojam da je Aničino zanimanje za suprotan spol isključeno kao opcija naglašavanjem njezine mladosti i školskih obaveza. Tako je primjerice klizanje s mladim časnikom iz Aničine perspektive predstavljeno kao vježba u komunikaciji s nepoznatom odraslom osobom. Eventualne naznake simpatije otklonjene su objašnjenjem da časnik u Anici vidi svoju mlađu sestru. Istovremeno se suptilno daje do znanja da Melanka u odnosu s mladićima nije neupućena ni bezazlena poput Anice.

Kad je ugledala Melanku, kako se oko nje skupila četa mlade gospode, privezuju joj klizaljke, dižu je sa sjedala i podupirući je u laktovima uzeli je voditi i učiti klizati, a ona, Melanka, sve ciči i boji se da ne padne. (Truhelka 1944: 257)

I tako je teklo pričanje, da bi se svi začudili, odkuda inače tako šutljivoj Anici odjednom toliko obilje rieči i to pred stranim čovjekom. No bit će zato, što je on valjda neprestance mislio na svoju sestricu i pitanjima ju poticao, kao što bi ona svoju Jelicu kod kuće, i to je Anica osjetila i ništa se više nije bojala. [...] Anica se, kao svaki put, kad bi je tko oslovio gospođicom, malo zgranula, ali odmah odgovori pametno. (Truhelka 1944: 262 – 263)

Nakon očeve smrti Anica osjeća u sebi promjenu i klice zrelosti; ne razmišlja više kao prije. Obilježje adolescencije možemo prepoznati u usmjerenosti na budućnost, ustrašenosti i nadi.

Budućnost! Dosad prazan zvuk, dalek i neodređen, nekad i dosadan, kad ga odmah nisi pogodila francuzki ili njemački, a sada je evo sasvim blizu rieč na hrvatskom poprimila neki smisao, što obećaje, ali i prieti. (Truhelka 1944: 246)

Anica i sada sanjari, kao što je činila u djetinjstvu, a njezini snovi poprimaju obličje samoispunjenja; ona traži čemu se nadati i radovati, s kojim ciljem živjeti. Sada više ne može živjeti kao dijete, ne misleći na prolaznost i promijenjivost stvari i oblika. Postaje

pobožnija, čita životopise svetaca i mučenika te i sama želi biti kao oni. Poruge prijateljica zbog „bogomoljstva“ i nemogućnost da živi protivno svojoj naravi stavljaju čvrste odluke po strani, a to joj stvara frustraciju. K tome, mnogo toga u razdoblju ulaska u adolescenciju uzurpira njezin unutarnji svijet: hlađenje odnosa s Melankom, brige oko završnog ispita i preseljenja u Zagreb, nemogućnost da se povjeri majci ili slobodno isplače kao nekad zbog straha da će urušiti ionako krhku obiteljsku ravnotežu i izmučiti majku dodatnim teretom. Emocionalno već iscrpljena, ubrzo će i fizički klonuti, razboljevši se od teške bolesti koju jedva uspije preboljeti. Sve što u ovom razdoblju života muči Anicu nije opisano pretjerano dramatično ili patetično, ali jasno je da su to dosad najteži trenuci njezinog mladog života. Konačan udarac zadaje joj Melankina objava zaruka. Tad se Anica potpuno slama i pokazuje da ne može ni ne želi nositi teret odraslosti i da se očajnički želi vratiti u djetinjstvo.

Anica kao gonjena izleti iz sobe, da ju je Melanka jedva još stigla dolje u veži, gdje je stala plačući pred vratima svoje nekadanje škole. Jedva je osjetila Melankino tješjenje i milovanje, jer je imala još na pameti samo svoju žalost. (Truhelka 1944: 328)

Djevojaštvo se kod Truhelke događa „izvana“. Fizičke, hormonalne promjene posve su ignorirane, a u prvi se plan stavljaju društvene i obiteljske promjene te promjene ponašanja i percepcije. Te su promjene popraćene snažnim emocionalnim nabojem. Melanka i Anica zapravo u svojoj biti ostaju naivna djeca, a promjene koje im se događaju zahtjevaju od njih da preuzmu nove uloge koje ih opterećuju i žaloste (prvenstveno Anicu, Melanka se još može nadati sreći koju joj je majka obećala, no vjerojatno je za pretpostaviti da će i ona ubrzo doći u slično stanje kada shvati da ništa neće biti onako kako je zamišljala). Odrastanje je okarakterizirano kao teško i mučno. Kao što naslovi sugeriraju, djetinjstvo je, prema Truhelki, zlatno doba, a djevojaštvo pretežito crno, tek tu i tamo bijelo.

5. Truhelkina poruka djevojčicama i djevojkama u djelima *Zlatni danci* i *Crni i bijeli dani*

Važno je imati na umu da društvo u razdoblju kad izlaze Truhelkine romani nije više isto kao društvo opisano u romanima. Kako se radi o dječjim romanima, prisutna je poučnost pa u romansiranoj zbilji treba gledati što posebno zaokuplja autoricu, čime ostvaruje poruku. Truhelka piše o vremenu u kojem odrasta i tek u rijetkim navratima poručuje da je u nečemu „bolje“ od „današnjeg“ (što se odnosi na prva desetljeća 20. st. u kojima nastaju romani). Autoričini nezadovoljni komentari odnose se na žensko raspuštanje u odijevanju i modernu pojavu nervoze kao stava.

Kao ogromne pečurke vire iz vode crvene šamije i široki šeširi, dugačke i široke haljine plivače nadimlju se kao burad, a iz množine odijela, što pokriva čitavo tijelo od vrata do nogu, jedva izviruju laktovi, jer u ono doba bila je moda drugojačija nego danas (rekli bi čak pristojnija), ali je svakako pružala sliku šareniju i obilatiju nego dan danas. (Truhelka 1942: 266)

Nije se on doduše nimalo prepao, ko kad ništa ne može tako lako prodrmati njegovu ravnotežu i mir duše, niti je on ikad u svojih sedamdeset i koliko mu je već bilo godina, manje ili više, bio „nervozan“. Za tu riječ nisu onda još znala ni gospoda ni njihove gospođe, kamoli da bi znale njihove sluge ili ona skromnija čeljad, koja – polako, doduše, ali sigurno – poprimaju od svoje gospode sve navade i običaje, osobito hrđave i nevaljale. (Truhelka 1944: 194)

No pronalazimo i Truhelkino prihvaćanje činjenice da se vremena mijenjaju i da je svaki čovjek subjektivan u ocjeni vlastitog vremena.

Onda baka stane pričati iz svoje mladosti, kad je svijet bio sasvim drugačiji nego što je sada. Jali bolji, jali gori? Tko to zna. (Truhelka 1942: 309)

Truhelkine poruke često se utiskuju čitateljima kroz katarzu. To su poruke o socijalnoj osjetljivosti, empatiji, obiteljskoj ljubavi, prijateljstvu, teškoćama odrastanja, životu i smrti. Razigrani opisi, dubok uvid u dječju psihu te povremena dobrohotna ironičnost pripovjedača osvajaju čitatelja. Truhelka smatra da su najvažnije vrijednosti koje je potrebno prenijeti dječjem čitatelju poslušnost, sućutnost, marljivost i skromnost. Dok su priče o dječacima uglavnom šaljivog karaktera te nose pouku o poslušnosti, odnosno posljedicama neposlušnosti i samovolje, priče o djevojčicama razgranatije su u

mnoge unutarnje i vanjske teme. Kao što smo naveli, veći je naglasak na moralnim vrlinama ženskog djeteta nego muškog. Toleriraju se, primjerice, Ćirino lutanje i Dragoševa brbljivost kao simpatične slabosti, a Aničino je sanjaranje nepoželjno i potrebno roditeljski ukrotiti.

Tako joj to sada zna počesto doći. Usred posla ili štiva, negdje i putem, iznenada pograbi je kakva god misao i odvede njezin duh daleko u sviet bez međa i ograda, razpredajući se u šareno tkivo čudesnih slika, čitavih priča. „Anica je fantazirala“ rekao bi Ćiro ili prije još i tata, kad bi je zatekao u takvom raspoloženju, pa bi prešavši rukom preko očiju kćerinih govorio majci: „Ne daj joj, da po bielom danu sanja, neka se miče i radi...“ (Truhelka 1944: 245 – 246)

Poruku za žensko čitateljstvo vidimo u Aničinoj usmjerenosti na majku kao ideal ženskih osobina. Posebno je naglašena majčina požrtvovnost, i to ne samo za svoje, već za svakog tko je u nevolji i kome je moguće pomoći.

Mama stoji i šuti. Ne zna, šta bi kazala o toj biedi, šta bi radila. Anica u sebi sa strahom misli, šta će mama sada učiniti, jer nešto se mora učiniti, a znala je, mama će, ako nitko drugi neće. [...] Dok je u susjednoj sobi babica vršila svoj posao oko roditelje, mama je s djevojkom mrtvo diete okupala, preobukla, položila na čisto presvučenu posteljicu, onda svu kuću valjano prokadila octenom parom s užarene lopatice, umila lice i ruke octenom vodom. [...] Tako se onda mama vratila svojoj djeci, prokadila i svoju kuću octenom parom, učinila sve što je tražio oprez, i pred jutro zaspala tvrdo i mirno, kao da nije sinoć izvela junačko djelo. (Truhelka 1944: 300 – 305)

U zgodi *Uskrsna zvona* maminu ljutnju na Anicu možemo nazvati nepravednom, ali ipak, Anica je ta koja se na kraju kaje i moli za oprost. Čak u slučaju kad majka nije idealna, ona ostaje majka, njezin je autoritet neupitan. Sve u svemu, žena treba biti herojski požrtvovna ne očekujući za to nikakvu nagradu i priznanje. S obzirom na to da je odgoj djevojčice priprema za takav život, djevojčica mu se mora potpuno i u svemu podložiti. Da je takav život ono čemu djevojčica zapravo teži argumentira se Miličinom i Aničinom čežnjom za svetošću i mučeništvom. Iz Truhelkine perspektive, žrtvovanje sebe kao da je ženska/ ljudska potreba, odnosno skrivena želja, koja se otkriva prihvaćanjem stega i

patnje. Ženstvenost se u ovim djelima promatra kroz duševnost i duhovnost, dok se muški likovi ne promatraju na toj razini. No rekli bismo da je Truhelkina poruka općeljudska, iako izrečena kroz ženske likove.

6. Zaključak

Cilj ovog rada nije dati prosudbu ljudi, vremena i običaja. Ova nas tema može potaknuti na razmišljanje o relativnosti i promjenjivosti društvenih koncepata. Danas su odgojne metode poprilično drugačije – državne institucije sprječavaju fizičko nasilje u svrhu odgajanja, a društvo osuđuje roditelje koji prave razliku u pravima i dužnostima muške i ženske djece. Djevojčice mogu biti živahne i igrati se koliko i dječaci, škole su uglavnom miješane i čine glavni fokus života dječaka i djevojčica. Odrastanje i spolni razvoj nisu više tabu-teme. Djevojke se kreću slobodno i samostalno. Ljubavne veze i mješovito druženje mladih nisu sablažnjivi pojmovi. Zapravo, današnje je društvo općenito teško sablazniti jer je individualistički i liberalno nastrojeno. Tako se i problemi djece i mladih više tretiraju kao pojedinačni slučajevi, a manje kao „društvene bolesti“. Najvjerojatnije bi današnje društvo prenerazilo Jagodu Truhelku i njezine suvremenike, osobito one koji su se bavili odgojem djece i mladeži, pisali bontone i radili na očuvanju društvenog morala. Oni bi današnje društvo nazvali raspuštenim, opasnim i razvratnim, baš kao što mnogi danas tadašnji građanski moral nazivaju dvoličnim, prijetvornim, zaostalim, nepotrebnim. Nemoguće je ostvariti društveni poredak koji bi se u svakom društvu i vremenu prepoznao kao pravedan i dobar. No sve te razlike današnjeg i ondašnjeg društva ne mijenjaju činjenicu da su i današnjim čitateljima Truhelkini romani privlačni te da ih mogu doživjeti osobno. To znači da za čovjekovu samoidentifikaciju vrijeme i društvo u kojem živi nisu od presudne važnosti.

Prema tome, tumačiti položaj djevojčice i djevojke na temelju sloboda i ograničenja koje ima u određenom vremenu ne može se smatrati apsolutnim. Ne bismo, primjerice, trebali donositi zaključke o osobnoj sreći pojedinca ili društvene skupine na tom temelju. Dakako, djevojkama je u prošlosti bilo mnogo teže ostvariti svoje ambicije ukoliko se nisu podudarale s onim što društvo je očekivalo od njih – da se udaju, rađaju djecu i društveno djeluju prvenstveno u odgoju i salonskim druženjima. No svako je

osobno ostvarenje prožeto individualnim poimanjem svijeta u vremenu i mjestu. Ondašnje djevojčice i djevojke uspjeh i samoostvarenje zamišljale su u okvirima koje im je tadašnji svijet nudio, a koji su bili mnogo skućeniji od današnjih. Ta je skućenost ženskih mogućnosti uslijed modernizacijskih promjena dovela do frustracije i, konaćno, djelomićnog ili potpunog izjednaćavanja muških i ženskih obrazovnih i poslovnih mogućnosti. Pa ipak, životne teškoće i nemogućnost potpunog ostvarivanja ciljeva prate muškarce i žene svih vremena i društava. U književnosti se ta frustracija može izraziti različitim motivima, npr. odrastanjem djevojćice u društvu u kojem se njezine sposobnosti i talenti nemaju priliku razvijati na idealan naćin.

7. Bibliografija

Crnković 1997: Crnković, Milan. 1997. Jagoda Truhelka. U: *Zlatni danci*. Jagoda Truhelka. Zagreb: Znanje.

Iveljić 2007: Iveljić, Iskra. 2007. *Oćevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb: Leykam international.

Truhelka 1942: Truhelka, Jagoda. 1942. *Zlatni danci*. Zagreb: Matica hrvatska.

Truhelka 1944: Truhelka, Jagoda. 1944. *Crni i bijeli dani*. Zagreb: Matica hrvatska.

Vrebić 2014: Vrebić, Jasmina. 2014. Elementi autobiografskog diskursa u *Zlatnim dancima* Jagode Truhelke: diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

Zima 2011: Zima, Dubravka. 2011. *Kraći ljudi. Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga.

Zima 2013: Zima, Dubravka. 2013. Adolescentska književnost i adolescentica. Javni i privatni lik adolescentice u drugoj polovici 19. st. U: *Veliki vidar – stoljeće Grigora Viteza*. Marina Protrka Štimec, ur. Zagreb: Centar za izdavačku djelatnost Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 373 – 398

Internetski izvori:

Preparandija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50181> (pristupljeno 11. 8. 2019).

Truhelka, Jagoda. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62535> (pristupljeno 12. 8. 2019).